

Zorgen om kinderen uit Midden- en Oost- Europese EU-landen

Zorgen om kinderen uit Midden- en Oost-Europese EU-landen

De uitbreiding van de Europese Unie leidt tot een toename van arbeidsmigranten. Niet alleen uit het zuiden, maar ook uit Midden- en Oost-Europese landen (MOE-landen). Sommige migranten komen alleen, anderen brengen hun partner of kinderen mee. Maar hoe gaat het met de kinderen uit deze MOE-landen? En wat kun je als organisatie doen om deze kinderen zo goed mogelijk te ondersteunen?

De maatschappelijke situatie van de ouders van deze kinderen speelt een grote rol. Sommige ouders zijn deels ongeschoold, doen slecht betaald werk, en zijn slecht gehuisvest. Ook missen zij steun van familie en vertrouwde burens. Daarom maken we ons zorgen over de gezondheid, welzijn en toekomstmogelijkheden van hun kinderen. Daarnaast maakt armoede gezond opgroeien lastiger. De eerste grote groep die zich in Nederland vestigde waren de Poolse arbeidsmigranten. Met hen volgden steeds meer kinderen. Vanaf dit moment waren er signalen dat het opvoeden en opgroeien van deze kinderen niet altijd goed ging. Deze signalen zijn er nu over bijvoorbeeld Bulgaarse en Roemeense kinderen.

Signalen die zorgen baren zijn;

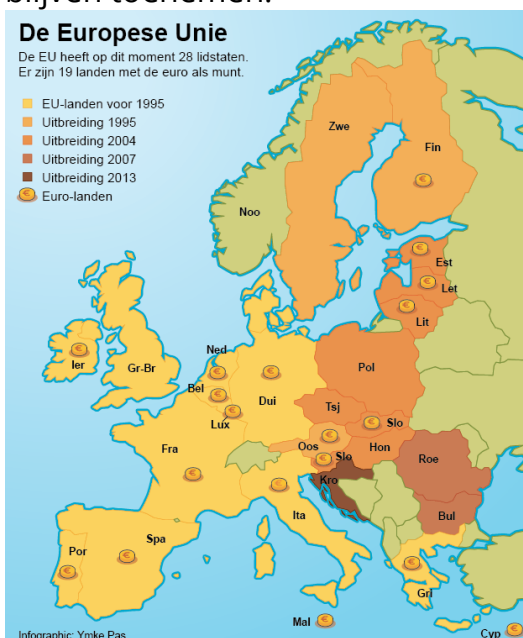
- Veel kinderen uit MOE-landen, vooral uit Bulgarije, lopen hele dagen op straat omdat beide ouders werken.
- Een JGZ organisatie heeft in de loop van een jaar 170 nieuwe dossiers aangemaakt waarvan er na een tijdje nog maar 80 actief zijn. Waar zijn deze kinderen gebleven?
- Inwoners van een aantal kwetsbare wijken ervaren overlast van grote groepen nieuwkomers. Zij wonen vaak met teveel mensen in een woning. Bij de ontruiming van één appartement kwamen kort geleden 25 personen tevoorschijn, onder wie veel kinderen.
- Door deze krappe huisvesting komen kinderen vaak slaap tekort. Daardoor zijn ze op school niet goed bij de les.
- In ISK-klassen zitten veel niet-geregistreerde leerlingen. Hiervoor krijgt de school geen financiële ondersteuning.
- Basisscholen zien het aantal Bulgaarse kinderen toenemen in de herfst, na de kerstvakantie komt soms maar de helft weer terug.

- Ouders spreken doorgaans de Nederlandse taal niet. Daardoor beginnen kinderen vaak ook met een taalachterstand op school.
- Kinderen gaan in Bulgarije pas op 6 jarige leeftijd naar school. Veel ouders vinden 4 jaar te jong om naar school te gaan.
- Veel pubers vertonen grensoverschrijdend seksueel gedrag.
- Kinderen hebben vaak overgewicht en/of een slecht gebit.

Feiten en cijfers

Het aantal arbeidsmigranten neemt toe

Vanaf 2004 zijn Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië toegetreden tot de Europese Unie. In 2007 volgden Roemenië en Bulgarije. Kroatië trad in 2013 toe. Destijds verwachtte men niet dat arbeidsmigranten uit deze landen zich hier in grote getale definitief zouden vestigen (4). Toch zijn er in 2019 bijna vijf keer zoveel ingeschreven bewoners uit bovengenoemde MOE-landen als in 2005. Van de grootste groep, de Poolse arbeidsmigranten, woont een derde met hun gezin in Nederland. Dat aantal stijgt nog steeds (15). Door geboorten en door voortdurende ‘vestigingsmigratie’ (4) valt te verwachten dat het aantal kinderen uit MOE-landen zal blijven toenemen.

Afbeelding 1: De Midden- en Oost-Europese landen die vanaf 2004 zijn toegetreden tot de Europese Unie.

Arbeidsmigranten zijn lang niet altijd ingeschreven bij de Basisregistratie Personen (BRP)

Voor (gemeentelijk) beleid is het nodig te weten wie de ingezetenen zijn. Dat is bij arbeidsmigranten uit MOE-landen en hun kinderen maar deels bekend. Zij schrijven zich namelijk lang niet altijd in. Soms weten migranten niet dat zij zich na vier maanden verblijf in moeten schrijven. Ook zien zij soms het voordeel niet. Dit geldt bijvoorbeeld voor veel seizoenarbeiders (4). Mensen schrijven zich ook niet in als zij gebruik maken van illegale huisvesting (3). In 2017 waren er naar schatting bijvoorbeeld 90.000 Polen niet ingeschreven.

De verwachting is dat huishoudens met kinderen zich wel vaker inschrijven (5). Cijfers over kinderen die (nog) niet ingeschreven zijn ontbreken. De Bulgaarse kinderen worden regelmatig genoemd als een groep die vaak niet geregistreerd zou zijn (3,6). Hoe groot de groep niet-ingeschreven kinderen is, die wel in Nederland naar school gaat, is onbekend. Kinderen die niet naar school gaan, zijn nog minder in beeld. Sleutelpersonen die als vrijwilligers met Midden- en Oost-Europese kinderen werken, hebben vrijwel allemaal ervaring met deze 'onzichtbare kinderen'. Ook zij weten niet om hoeveel kinderen dit gaat en hoe hun situatie is (7). In tabel 1 vind je de in de BRP ingeschreven kinderen tussen 0 en 18 jaar uit MOE-landen. Hier zien we dat er een flinke toename is van het aantal ingeschreven kinderen uit Bulgarije, Roemenië en Hongarije. De Poolse kinderen vormen de grootste groep.

Land	2000	2005	2010	2015	2019
Polen	7 157	9 321	17 368	32 289	43 843
Bulgarije	569	1 008	3253	6 147	9 325
Roemenië	1 411	2 131	3 448	5 207	7 750
Hongarije	1 423	1 692	2 288	3 586	4 679
Litouwen	128	373	728	1 440	2 062
Letland	70	170	337	886	1 371
Slowakije	29	102	201	360	524
Estland	48	117	189	367	471
Tsjechië	78	168	305	433	466
Slovenië	26	34	59	78	120
Kroatië	128	174	191	161	244
Totaal	11 067	15 290	28 367	50 954	70 855

Tabel 1: in de BRP ingeschreven 0-20 jarigen uit MOE-landen.

Migratie belast opvoeders en kinderen, en maakt hen kwetsbaar

Migreren naar een ander land is voor veel kinderen een ingrijpende gebeurtenis. Kinderen die geboren worden in een gezin dat kort geleden naar Nederland migreerde, komen ook in een kwetsbare positie terecht.

Hoe de migratie de ontwikkeling van het kind beïnvloedt, hangt vooral af van de sociaaleconomische positie van het gezin. Ook de bejegening in het nieuwe land speelt een rol. Ouders van Poolse of Bulgaarse afkomst geven desgevraagd aan dat ze te maken krijgen met discriminatie of negatieve bejegening (8). Zij ervaren in vergelijking met een aantal jaar geleden meer discriminatie. Ook zijn zij zich in Nederland minder thuis gaan voelen (2). Maar ook de ontwikkeling van het kind en de leefsituatie van het gezin, voorafgaand aan de migratie, beïnvloeden het welbevinden. Groepen die in herkomstlanden al een marginaal bestaan hadden, zoals de Roma, hebben een reële kans dat zij ook hier in een kwetsbare situatie terecht komen.

Poolse ouders en hun kinderen

De Poolse groep arbeidsmigranten is in korte tijd uitgegroeid tot de zesde migrantengroep in Nederland. Dat waren er in 2017, inclusief de niet in de BRP ingeschrevenen, om en nabij 250.000. Het grootste deel heeft moeite met het Nederlands en voelt zich lang niet altijd thuis en geaccepteerd in Nederland. 40% van hen heeft dagelijks contact met Nederlandse burens of buurtgenoten, al zouden ze dat liever vaker hebben.

Poolse arbeidsmigranten hebben desgevraagd geen bezwaar tegen een huwelijk met een Nederlander. Tegelijkertijd zijn ze ook nog sterk op Polen gericht. Driekwart heeft minstens wekelijks contact met de familie daar. Hoewel ze weinig naar de kerk gaan verbinden Poolse parochies in Nederland de Polen wel met elkaar (5). Dat geldt ook voor de Poolse taalscholen, waarvan er 13 zijn in Nederland (25).

Er zijn meer dan 42.000 Poolse kinderen in Nederland ingeschreven (24). Steeds vaker zijn deze kinderen hier geboren. Het aantal ingeschreven Poolse volwassenen met kinderen in Polen is in vergelijking met eerdere onderzoeken afgenomen. Een kwart van de Poolse gezinnen die kort in Nederland zijn is arm. Die armoede neemt af naarmate zij langer in Nederland wonen

Roemeense ouders en hun kinderen

Binnen de Roemenen in Nederland kunnen we drie groepen onderscheiden:

- Hoger opgeleide kennismigranten;
- Laagopgeleide arbeidsmigranten;
- De Roma.

De meerderheid van de in de BRP ingeschreven Roemeense migranten is etnisch Roemeens. 6% is afkomstig uit de Hongaarse minderheid. Een aantal Nederlandse grote steden geeft aan dat er daar Roma uit Roemenië wonen, maar zij zijn nauwelijks in beeld. Mogelijk schrijven zij zich niet in in het BRP. Vergeleken met Polen en Bulgaren zijn Roemeense arbeidsmigranten vaak hoogopgeleid. Maar liefst 38% van de Roemenen is academisch geschoold (19). De in de BRP ingeschreven Roemenen zijn gemiddeld hoger opgeleid dan de bevolking in Roemenië (3).

In het algemeen zijn de Roemenen tevreden met het leven hier. Ze zijn vooral positief gestemd over hun verdiensten en hun betere leefsituatie. Het merendeel voelt zich welkom. Een deel niet; een vijfde geeft aan dat Roemenen vaak worden gediscrimineerd in Nederland. Gezinsmigranten beoordelen hun verblijf hier het meest positief. Roemeense studiemigranten springen er in positieve zin uit. Zij voelen zich vaak thuis en zijn tevreden met hun leven hier. Ze zijn minder vaak van mening dat zij zelf of de eigen groep in Nederland wordt gediscrimineerd.

Vrijwel alle (80%) Roemeense migranten zijn lid van een kerk, voornamelijk de oosters-orthodoxe kerk. Een kleine groep geeft aan rooms-katholiek te zijn (10%). Het kerkbezoek is echter laag (19).

Bulgaarse ouders en hun kinderen

Bulgaren hebben een zwakke positie op de Nederlandse arbeidsmarkt. Ten opzichte van hun situatie in Bulgarije zijn de meesten er wel flink op vooruit gegaan. In Nederland werken Bulgaren vaak in de schoonmaak, de horeca en de bouw.

In Nederland is bijna de helft van de Bulgaren van Turkse afkomst. In Bulgarije maakt de Turkse minderheid slechts tien procent van de bevolking uit. Veel Turks-Nederlandse werkgevers maken gebruik van etnische Turken uit Bulgarije (12). Een deel van deze Bulgaren behoort tot de 'Turkstalige zigeuners' uit oostelijk en centraal Bulgarije. Zij ontvluchtten daar een bestaan in de marge, in de hoop het hier beter te krijgen (6). Turkse Nederlanders helpen hen, maar buiten hen ook uit als huisbaas of

onderaannemer. Een groot deel van deze Turkse Bulgaren is niet in Nederland ingeschreven. Dat impliceert 'voordelen' zoals illegale huisvesting en 'zwart' kunnen werken. Maar de nadelen zijn erg groot. Zo heeft deze groep geen toegang tot reguliere huisvesting, gezondheidszorg en andere voorzieningen.

Een derde van de Bulgaren woont met partner en kinderen in Nederland. Dat is een teken dat deze arbeidsmigranten hier willen blijven. De opvoeding is vergelijkbaar met die van traditionele Turkse migranten. Hier staat vader aan het hoofd en er is een strikte scheiding van mannen- en vrouwenrollen. Scholen, welzijnsinstellingen en gemeenten maken zich zorgen over Bulgaarse kinderen die met hun ouders in kleine, slechte, overvolle woningen in de grote steden wonen. De onzekere, armoedige en soms ongezonde leefsituatie is niet goed voor kinderen (3). Sommige gezinnen zijn niet ingeschreven. Bij deze gezinnen heeft het gezond en veilig opgroeien ernstig onder deze leefsituatie te leiden. Dit omdat voorzieningen daardoor veel minder beschikbaar zijn.

Nieuwe Roma: ouders en kinderen

Een deel van de arbeidsmigranten heeft een Roma-achtergrond. Roma uit landen die recentelijk tot de EU toetraden worden in Nederland de Nieuwe Roma genoemd. Ze komen bijvoorbeeld uit Roemenië, Bulgarije en Hongarije.

De naam Nieuwe Roma wordt gebruikt om deze groep te onderscheiden van de Roma en Sinti die vaak al meerdere generaties in Nederland wonen. Roma en Sinti wonen verspreid over Europa en andere continenten. Zij komen oorspronkelijk uit Noord India en zijn daar ongeveer 1500 jaar geleden vertrokken. Roma en Sinti kennen een lange geschiedenis van uitsluiting en vervolging. Ook in de nazitijd. In de zeventiger en negentiger jaren kwamen Roma uit Joegoslavië en Kosovo naar Nederland. De sociaaleconomische positie van Roma en Sinti in Nederland is kwetsbaar. Hierbij spelen uitkeringsafhankelijkheid en bestaansonzekerheid een grote rol. Ook de positie van Roma- en Sinti-kinderen is zeer kwetsbaar. Dit geldt bijvoorbeeld voor hun onderwijspositie en arbeidsperspectieven (18)

Vaak waren de Nieuwe Roma in hun landen van herkomst slachtoffer van racisme, discriminatie en sociale uitsluiting. Zij leefden ze in diepe armoede zonder (de nodige) toegang tot gezondheidszorg en fatsoenlijke huisvesting.

Dat geldt bijvoorbeeld voor de Turkstalige Roma gezinnen uit de Bulgaarse regio Sjoemen (18). In Nederland worden zij vaak opnieuw uitgebuit door Turkse Nederlanders.

Roma komen in eerste instantie meestal zonder kinderen naar Nederland. Ze maken lange werkweken, doen vaak ongeschoold werk, leven in relatieve armoede en onzekerheid. Desondanks ervaren zij hun situatie vaak wel beter dan in het herkomstland. Soms trekken ze verder als de kansen op werk elders groter (lijken te) zijn. Pas wanneer zij een zekere mate van stabiliteit en enige inkomenszekerheid hebben, laten zij kinderen overkomen (18). Doordat zij zich niet inschrijven in de gemeente waar zij verblijven, maken ze vaak geen gebruik van voorzieningen en zijn ze ook niet goed in beeld. Een deel van de Nieuwe Roma is betrokken bij crimineel gedrag. Soms betreft dit rondreizende bendes, die afkomstig zijn uit verschillende landen. Ook kinderen worden hierbij ingeschakeld. Die kinderen, met rondtrekkende, laagopgeleide en analfabete ouders, leven onder extreme omstandigheden en hebben te maken met ernstige problematiek (3).

Hoewel ouders en kinderen nauwelijks zelf geïnterviewd zijn in onderzoeken, zijn er met name in de grote steden veel signalen dat het niet goed gaat in veel gezinnen. Bij een deel is sprake van multi-problematiek: schuldenlast, gebrekkige huisvesting en slechte woonomstandigheden (huisjesmelkers). Ook hebben zij er problemen met instanties als de leerplichtambtenaar, deurwaarders, jeugdzorg en de Raad voor de Kinderbescherming. Huiselijk geweld komt ook vaak voor in deze gezinnen en er kan sprake zijn van verwaarlozing. Omdat deze gezinnen niet ingeschreven zijn, kunnen zij ook nauwelijks gebruik maken van voorzieningen voor kinderen. Voorzieningen zoals nader onderzoek bij een vermoeden van ADHD, een ontwikkelingsachterstand of gedragsproblematiek. Hulpverlening aan deze kinderen stagneert vaak (18).

De gezondheid van Midden- en Oost-Europese kinderen in Nederland

".....Waar ik moeite mee had: als er iets is met onze gezondheid, kunnen we niet meteen naar de huisarts; die zegt 'wacht maar drie dagen tot de koorts over is'. Inmiddels weet ik dat het na drie dagen over is. Nu weet ik ook dat ik moet zeggen 'ik maak me zorgen' en dan ga ik toch wel naar de huisarts. In Tsjechië kun je direct naar de huisarts met een kind met koorts." Tsjechische moeder (7).

Volgens ingeschreven Poolse, Bulgaarse en Roemeense ouders is de gezondheid van de meeste kinderen goed. Langdurige ziektes of beperkingen lijken niet vaker voor te komen dan bij autochtoon-Nederlandse kinderen. Dit geldt ook voor probleemgedrag. Hyperactief gedrag lijkt zelfs minder vaak voor te komen dan onder autochtone kinderen. Een minderheid van de kinderen heeft volgens de ouders ooit gerookt (ongeveer 1 op de 7), alcohol gedronken (1 op de 3) of cannabis gebruikt (1 op de 25). Er zijn geen aanwijzingen voor niet-gebruik en ontoegankelijkheid van medische voorzieningen. Ze kennen en gebruiken het consultatiebureau en weten een arts in Nederland te vinden. Wellicht zijn de antwoorden van deze ouders, die online hun vragenlijsten invulden, mogelijk niet representatief voor de hele groep ouders (3).

Aandachtspunten: Gebit en gewicht

Gebit en gewicht zijn specifieke aandachtspunten. Overgewicht komt anderhalf keer vaker voor onder Midden- en Oost-Europese kinderen dan bij (autochtone) Nederlandse kinderen (10). Ook is vaak sprake van een slecht gebit bij Poolse basisschoolkinderen (3).

Overgewicht speelt vooral bij kinderen van lager opgeleide ouders en bij kinderen van de eerste generatie. Oudere kinderen vertonen vergeleken met de jongere kinderen meer probleemgedrag. Tieners drinken, roken en blowen meer. Ouders hebben minder zicht op oudere kinderen dan op de jongere. Toch maken zij zich meer zorgen over de jongere kinderen. Dat laatste is volgens de onderzoekers overigens bij autochtoon-Nederlandse kinderen niet anders (3).

Deel van ouders gebruikt de zorg in het land van herkomst nog

Professionals vinden desgevraagd dat zij ouders maar moeilijk kunnen bereiken. Dit komt onder andere door taalproblemen. Zij benoemen dat

ouders kritisch zijn over het Nederlandse systeem van gezondheidszorg. 'In Nederland word je vaker afgescheept met paracetamol en 'kijk het nog even aan'. In Roemenië is meer aandacht voor kwalen, je krijgt er gespecialiseerde zorg en 'echte medicijnen' als antibiotica' (6).

Als kinderen in Nederland niet ingeschreven en verzekerd zijn is de toegang tot zorg minder vanzelfsprekend. *'Op een van de scholen had een Poolse meisje een acute blindedarmontsteking. School belde de vader, zodat hij met zijn dochter naar het ziekenhuis kon gaan. Maar de vader kwam niet, omdat hij niet verzekerd is. In dit soort noodsituaties wordt dan toch medische zorg verleend, maar de scholen merken wel dat de gezondheidszorg terughoudend wordt als een kind niet verzekerd is'* (27).

Ouders hebben vaak een ziektekostenverzekering in het land van herkomst. Als een van de familieleden dan een gezondheidsprobleem heeft, gaat het hele gezin voor meerdere dagen naar Polen (10). Ruim een kwart van de Poolse migranten ging het afgelopen jaar naar Polen om daar een arts te raadplegen (2). *'Sommige Poolse kinderen halen hun vaccinaties in het land van herkomst en kinderen die op oudere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, kregen hun vaccinaties vaak al in Polen. Hierdoor is het soms lastig om goed zicht te krijgen op de vaccinatiestatus van de Poolse kinderen'* (3).

Professionals zijn bezorgd om de groep kinderen die met ouders op campings en recreatieparken verblijven. Zij wonen in overvolle caravans of huisjes en zijn getuige van drankgebruik, vechtpartijen en huiselijk geweld. Er is daar nauwelijks ruimte voor de kinderen. Wel menen professionals dat Poolse kinderen gewend lijken te raken aan dergelijke leefomstandigheden. Over de effecten van deze omstandigheden op langere termijn durven ze niets te zeggen.

Er is weinig bekend over de gezondheid van Nieuwe Roma-kinderen

Bijna de helft van deskundigen en professionals, deels ook met Roma of Sinti achtergrond, vindt de gezondheid van Nieuwe Roma (zelf volwassenen en kinderen) slecht tot zeer slecht. Vergeleken met de Roma die hier al generaties wonen wijkt dat niet erg af. Hun algemene gezondheidssituatie is ook niet goed. Over de gezondheid van de kinderen van de Nieuwe Roma is weinig bekend. Het gebruik van voorzieningen is wisselend. In de ene gemeente komen ouders nauwelijks naar het consultatiebureau. In een

andere grote stad zijn er 'wel wat Roma-gezinnen zijn die het consultatiebureau bezoeken' volgens een jeugdgezondheidsmedewerker.

Deze nieuwe Roma-families hadden in hun herkomstland te maken met armoede, racisme, discriminatie en sociale uitsluiting. Zij hadden geen beschikking over de nodige toegang tot gezondheidszorg en fatsoenlijke huisvesting (18). Omdat hun huidige maatschappelijke situatie in Nederland erg slecht is en omdat gezinnen vaak niet geregistreerd staan in de BRP valt te verwachten dat de gezondheid van deze kinderen zeer kwetsbaar is.

Onderwijs

Een Bulgaarse moeder vertelt; Ik ben tevreden, volgens de juf gaat het goed met de twee jongens. Rekenen en lezen gaat goed, ze hebben vriendjes. En de school praat goed met mij. School heeft mij gevraagd of het goed is dat mijn jongste zoon (7) voor de tweede keer groep 2 volgt. Ik heb gezegd dat school dit het beste kan beslissen (10).

Structurele problemen

Jonge nieuwkomers uit MOE-landen beginnen op de Nederlandse school met een erg grote taalachterstand. Jonge kinderen lijken deze achterstand gemakkelijker in te lopen dan de tieners. Zij hebben wel erg veel in te halen vergeleken met hun autochtone leeftijdgenoten.

Nieuwkomersonderwijs kenmerkt zich door structurele problemen: "Nieuwkomers, die toch al met een (taal-) achterstand binnenkomen, krijgen via het onderwijs onvoldoende kansen om hun onderwijspotentieel te realiseren. Daarnaast is het onderwijs niet doelmatig door onvoldoende efficiënte organisatie." Met name bij nieuwkomers in het voortgezet onderwijs zijn er problemen. Na de Internationale Schakelklas stromen nieuwkomers vaak door naar een te laag schoolniveau, zoals vmbo-basis, vmbo-kader of het praktijkonderwijs (22).

Grote onderlinge verschillen

Onder nieuwkomers uit MOE-landen bestaan onderling grote prestatieverschillen. Dit heeft met verschillende factoren te maken. Er zijn factoren die de kansen van kinderen vergroten (5,7);

- Een goede onderwijsbasis in het herkomstland;
- Niet te vaak tussen herkomstland en Nederland 'pendelen';

- Ze worden gestimuleerd door ouders;
- Ze hebben een stabiele woon- en gezinssituatie.

Maar veel kinderen maken die ideale situatie niet mee. Een deel van de Midden- en Oost-Europese kinderen komt mede daardoor terecht in het speciaal onderwijs of in het praktijkonderwijs. De vraag is of dat altijd terecht is, bijvoorbeeld omdat getwijfeld wordt over de bruikbaarheid van toelatingstesten (5,3). Ouders hebben vaak zeer beperkt kennis over het Nederlandse onderwijssysteem. Ook hebben scholen niet altijd voldoende kennis van het belastend effect van migratie op kinderen. Ouders weten vaak niet goed (genoeg) wat scholen van hen en hun kind verwachten (8).

Bij Poolse kinderen lijken onderwijsachterstanden gemakkelijker oplosbaar dan bij kinderen uit andere MOE-landen. Het onderwijs is in Nederland soms makkelijker dan in Polen omdat het niveau van sommige vakken in Polen hoger ligt (23). Er zijn natuurlijk wel uitdagingen: de jongste Poolse kinderen (0-4) worden vaak thuis opgevangen, omdat ouders weinig gebruik maken van VVE voorzieningen. Basisschoolkinderen zijn na school regelmatig alleen thuis, wat overigens ook in Polen niet ongewoon was. Ouders hebben soms wel geregeld dat een volwassene even bij de kinderen komt kijken (5).

Over het algemeen stimuleren Poolse ouders hun kinderen te presteren op school en hebben interesse in wat hun kinderen leren. Ouders komen naar ouderbijeenkomsten, wel verloopt de communicatie met de school niet gemakkelijk (7). Poolse ouders zijn gewend op school deskundigheid rond ontwikkeling en opvoeding te vinden. De leerkrachten worden als autoriteit gezien op het gebied van ontwikkeling en opvoeding. Op veel Poolse scholen zijn pedagogen en psychologen aanwezig. Doorgaans zullen Poolse ouders bemoeienis met hun kinderen of hun opvoeding via school minder snel als bemoeizucht ervaren dan bijvoorbeeld inmenging door een CJG of wijkteam (8,14). Poolse pubers en hun ouders hebben de grootste problemen met het onderwijs,. Er is kritiek op het nieuwkomersonderwijs met alleen 'buitenlandse' kinderen, en de moeizame overgang naar het MBO. Ook vinden ouders het niveau soms te laag. Ze verwachten veel huiswerk en controle en dat zien ze niet. Sommige Poolse jongeren stoppen vroegtijdig met hun opleiding om te gaan werken (5). Poolse ISK leerlingen noemen zelf vooral heimwee naar Polen, en taalproblemen als hun problemen (8).

"De school heeft gezegd dat mijn zoon sommen moet oefenen op de computer, omdat hij moeite heeft met rekenen. Maar ik kan hem niet helpen, want ik begrijp het niet. Mijn zoon weet meer dan ik." - Bulgaarse moeder (10)

Bulgaarse kinderen hebben een veel grotere leerachterstand dan de Poolse kinderen. Daarvoor zijn verschillende oorzaken:

- Hun ouders zijn zelf vaak laagopgeleid
- De leerplicht geldt in Bulgarije pas vanaf het achtste jaar.
- Er zou in Bulgarije ook weinig toezicht zijn op het naleven van de leerplicht (5).

Na de val van het communisme ging het bergafwaarts met het onderwijs in Bulgarije. De betere leerkrachten zochten massaal een baan in het privéonderwijs (10).

In Nederland leven veel Bulgaarse gezinnen in armoede door lage en onregelmatige inkomsten. Het onderwijs van de kinderen is daarbij vergeleken een betrekkelijk kleine zorg voor de ouders. *“Eén school geeft aan dat het voorkomt dat kinderen niet hebben ontbeten en ook geen eten bij zich hebben. Er zijn docenten die dan een broodje voor ze kopen”* (10). De twee jaar ISK onderwijs, bedoeld om met name Nederlands te leren, is voor veel Bulgaarse jongeren ontoereikend (5). Veel van hen gaan daarna naar het praktijkonderwijs. Bulgaarse leerlingen zouden relatief veel spijbelen. Als jongens in Bulgarije weinig naar school geweest zijn, verliezen ze in Nederland hun motivatie en gaan ze liever (ongeschoold) werken. Onderwijsprofessionals en intermediairs vermoeden dat Bulgaarse meisjes het onderwijs niet belangrijk vinden omdat ze vaak al jong trouwen en kinderen krijgen (10).

Er is landelijk niet veel bekend over hoe het onderwijs aan **Roemeense kinderen** verloopt, tenzij het over Roma kinderen gaat (zie volgende paragraaf). Volgens medewerkers van de gemeente Rotterdam lijken Roemeense kinderen in vergelijking met andere nieuwkomers minder moeite te hebben om zich het Nederlands eigen te maken. Roemeense jongeren zouden in het voortgezet onderwijs vaak op havo/vwo-niveau zitten (3). In Den Haag hebben Roemeense leerlingen het laagste signaalverzuim¹ van alle groepen Oost- Europese leerlingen (7).

Voor kinderen van Nieuwe Roma zijn de onderwijservaringen in het herkomstland voorspellend voor schoolsucces hier. Een deel van deze kinderen heeft in het herkomstland geen primair onderwijs gehad.

¹ ongeoorloofd een lesuur of langer wegblijven van school

Respectievelijk 14% en 35% van de Roma kinderen in Roemenië en Bulgarije gingen niet naar een basisschool (26). Ook in Nederland gaan niet alle Nieuwe Roma kinderen naar school. Omdat deze gezinnen soms doorreizen naar een ander land is het lastig om de leerplicht te handhaven.

Jongens worden in het algemeen meer gestimuleerd om naar school te gaan. Vooral Roma meisjes verlaten nogal eens voortijdig het voortgezet onderwijs. Soms geven ouders op dat het meisje naar het herkomstland is vertrokken (18,6). Moeders zien de toekomst van hun dochters vooral binnen de familie liggen, Zij verwachten weinig verbetering van hun toekomst door middel van onderwijs en willen dat hun dochters gaan trouwen. Vaak al voordat zij meerderjarig zijn. Het liefst als maagd, al lukt dat niet altijd (20). De verwachting is dat grote groepen Nieuwe Roma leerlingen naar het praktijkonderwijs zullen gaan, net als Roma die al langer in Nederland verblijven (18).

Opvoeden

'Opvoeden in Nederland is een soort tweede opvoeding voor mij, doordat ik dingen niet wil doorgeven die wel in mij zitten door de opvoeding die ik zelf heb gekregen'. (Roemeense moeder) (7)

'In Nederland hebben onze kinderen veel kansen, dit land kan hen vleugels geven. Maar wij moeten voor de wortels zorgen, ze moeten weten waar ze vandaan komen.' (12)

Ouders voeden anders op dan professionals

Migrantengezinnen krijgen in Nederland te maken met opvattingen over opvoeden en opgroeien die meestal afwijken van wat zij van huis uit gewend zijn. Ook hebben ze in het herkomstland bijna altijd te maken gehad met een andere zorg- en/of onderwijsstructuur. Ouders moeten hierin hun weg vinden. En het opvoeden gaat niet altijd goed. Vaak merkt de school dat als eerste op, omdat kinderen daar veel tijd doorbrengen,. Ouders, docenten, professionals, kinderen/jongeren, vrijwilligers hebben ieder een eigen perspectief op opvoeden.

Ouders zijn positiever over het opvoeden dan professionals. Ouders hebben naar eigen zeggen veel contact met de school van hun kinderen, veel vertrouwen in het onderwijs en schatten in dat zij bij problemen in gesprek kunnen gaan met de school. Het consultatiebureau is voor hen geen

onbekende instantie. Ouders maken gebruik van gezondheidszorg in Nederland en slechts in beperkte mate in het herkomstland (5).

Waar ouders ook vandaan komen, het opvoeden van pubers is het meest lastig. Als ouders al ondersteuning wensen bij het opvoeden dan is dat vooral informele opvoedondersteuning. Omdat kinderen van nieuwkomers vaak sneller Nederlands leren, helpen zij hun ouders vaak bij administratieve taken en taal (tolken). Ze helpen ook bij de zorg voor broertjes en zusjes. Ouders weten vaak onvoldoende van Nederlandse voorzieningen als voor- en vroegschoolse educatie. Een vijfde van ouders noemt de hoge kosten van kinderopvang een belemmering voor gebruik. Met name ouders van Bulgaarse kinderen maken weinig gebruik van (formele en informele) kinderopvang. Vermoedelijk ook omdat een groot deel van deze moeders thuis is (5).

De opvoeding in Poolse gezinnen

De opvoeding in Poolse gezinnen is hiërarchischer dan in autochtone gezinnen. Kinderen worden gezagsgetrouw en gedisciplineerd opgevoed. De 'Nederlandse opvoeding' wordt, in vergelijking met de Poolse, vaak als liberaal, gemakkelijk en 'los' gezien. Volgens Poolse ouders praten Nederlandse ouders meer met hun kinderen en leren ze hen om in zichzelf te geloven en zelfvertrouwen op te bouwen.

Poolse ouders vinden zelf discipline erg belangrijk. Poolse kinderen krijgen eerder een corrigerende tik als ze niet luisteren (6). Als Poolse ouders langer in Nederland zijn proberen zij opvoedstijlen te mixen (6,3). Poolse ouders zien het bijvoorbeeld als een voordeel dat kinderen hier mogen meebeslissen over bepaalde zaken (6,7). Het grootste deel van de Poolse ouders heeft een open houding naar de Nederlandse samenleving en heeft veel contact met Nederlanders (5,7). Dat geeft ook richting aan hun opvoeding. Wel missen zij het sociale vangnet dat ze in Polen wel hadden. Het is mogelijk dat de intensieve contacten met familie in Polen dit enigszins compenseren.

De opvoeding in Roemeense gezinnen

Slechts 19% van de Roemeense migranten heeft kinderen, maar die wonen niet allemaal in Nederland;

- 9% van alle Roemen heeft kinderen in Roemenië wonen;
- 12% heeft hier kinderen;

- 3% heeft kinderen elders in Nederland wonen.

Er is een verschil in opvoeding tussen laag- en hoogopgeleide Roemenen. De laagopgeleiden hebben meer kinderen. Deze gezinnen zijn vooral aan het overleven. Dit zet de opvoeding onder druk. Ouders zijn streng: er is gezag en controle. Ouders noemen zelf de Roemeense opvoeding grof en autoritair. De Roemeense groep voelt zich in vergelijking met Poolse en Bulgaarse ouders het meest onzeker over het opvoeden in Nederland. Ze maken zich daarentegen het minst zorgen over het opvoeden. Deze tegenstelling is volgens de onderzoekers niet goed te verklaren.

Roemeense ouders hebben vooral zorgen over de vrije opvoeding in Nederland. Ze hebben zorgen over het alcohol- en drugsgebruik bij de Nederlandse jeugd. Als het over voorzieningen gaat, is men kritisch over de kwaliteit van de gezondheidszorg in Nederland. Men slaat soms de huisarts in Nederland over en zoekt medische hulp in Roemenië (6).

Opvoeden in Bulgaarse gezinnen

“Er is bij Bulgaren meer gehoorzaamheid en respect. In Bulgarije hoor je kinderen in de winkel niet zeuren om snoep. Kinderen worden beter gecontroleerd. Nederlandse kinderen hebben meer vrijheid en luisteren minder naar hun ouders. De kinderen gaan meer tegen hun ouders in en gaan onderhandelen en hun zin doordrijven. Bulgaarse kinderen zouden dat niet durven. Ze luisteren veel beter dan Nederlandse kinderen” Bulgaarse moeder (6).

Verschillen in opvoeding binnen Bulgarije

Bulgaren, Turkstalige Bulgaren en Roma van Bulgaarse afkomst verschillen nogal in hun opvoedingspraktijk. Bulgaarse ouders leven vaak in een zeer slechte maatschappelijke situatie. Ze leven bijvoorbeeld in armoede, en hebben slechte huisvesting. Dit heeft vanzelfsprekend invloed op het opvoeden. In het algemeen vinden Bulgaarse ouders de vrijheid die Nederlandse ouders aan hun kinderen geven opvallend. Zelf hechten zij aan gehoorzaamheid en respect. Zij missen hier de opvoedende rol van familieleden en buren die ook elkaars kinderen op straat in de gaten houden. Alleenstaande moeders voelen zich daardoor extra geïsoleerd (10). Bulgaarse ouders die hier wat langer wonen, worden liberaler en accepteren de Nederlandse regels meer (6).

Samenvatting

Het aantal kinderen dat afkomstig is uit MOE-landen stijgt en zal naar verwachting blijven stijgen. Het zijn er nu ruim 70.000. Een klein deel van de ouders schrijft zich niet in bij de BRP. Dat leidt tot onzichtbare kinderen. Als kinderen niet in beeld zijn en zorg nodig hebben, kunnen ze daar niet altijd gebruik van maken.

Over de gezondheid van kinderen uit MOE-landen is erg weinig bekend. Volgens de ouders gaat het goed met hun kinderen, maar de vraag is waarmee ze dit vergelijken. Veel professionals maken zich wel zorgen, gelet op de slechte omstandigheden waarin sommige kinderen opgroeien.

De Poolse arbeidsmigranten zijn in omvang de zesde migrantengroep in Nederland. Zij zijn gericht op een definitief verblijf in Nederland, hebben contacten met de Nederlandse samenleving, en mengen hun Poolse strengere opvoedstijl met de meer vrije opvoedstijl in Nederland. Tegelijkertijd zijn hun contacten met Polen zeer intensief. Vergeleken met eerder onderzoek gaat het nu met de (geregistreerde) Polen in Nederland beter.

Kinderen van Bulgaarse migranten hebben wel extra aandacht nodig. Bulgaren hebben een zwakke positie op de Nederlandse arbeidsmarkt. Ze zijn vaak niet ingeschreven in de BRP en wonen in kleine, slechte, overvolle woningen in de grote steden. Er zijn signalen dat zowel Bulgaarse jongens als meisjes vroegtijdig school verlaten.

Groepen nieuwe Roma komen uit Roemenië, Bulgarije en Hongarije. Vaak leefden ze daar in diepe armoede in zeer marginale omstandigheden. In Nederland doen ze vaak ongeschoold werk en leven in armoede en onzekerheid. Een deel van hen is betrokken bij crimineel gedrag, waarbij ook kinderen worden ingeschakeld. Met name in de grote steden zijn regelmatig signalen dat het in veel gezinnen niet goed gaat.

Wat kunnen organisaties doen om nieuwkomerskinderen en hun ouders beter te bereiken en te helpen?

Deze kwetsbare kinderen en hun ouders moeten allereerst in beeld zijn. Alleen dan kun je beleid maken dat gericht is op gezondheid, welzijn en onderwijs. Hieronder vertellen we je meer over een aantal mogelijke stappen om de groep in beeld te krijgen en preventieve activiteiten te organiseren.

Doe een eerste verkenning

Meestal komt er iemand/of een organisatie met een signaal dat er meerdere kinderen uit een bepaald MOE-land gezien worden. Op school, of bij de JGZ. Vraag bij organisaties en scholen in jouw wijk of zij deze kinderen ook zien, hoeveel het er zijn, en of ze problemen zien bij deze kinderen of bij hun ouders. Vraag dit ook na bij de huisarts bij de politie en bij de jeugdgezondheidszorg.

Deel kennis op een netwerkbijeenkomst

Nodig alle betrokken partijen uit voor een netwerkbijeenkomst, waar iedere partij zijn eigen kennis over deze kinderen inbrengt. Ook kun je hier afspraken maken worden over te nemen stappen. Probeer met zoveel mogelijk informatie het plaatje van deze kinderen compleet te maken. Hoeveel zijn er, waar wonen ze, gaan ze naar school, hoe is het met hun gezondheid? Doe daarbij geen aannames over deze kinderen maar check bij alle partijen wat ze zien en weten, en vraag vooral door. Als ouders geen adres willen opgeven is dat vaak een teken dat ze illegaal wonen.

Maak samen een plan

Breng in kaart wie wat al doet. Wat moet er daarnaast gebeuren en wie gaat dat doen? Hoe kom je beter in contact met deze groep?

Vorm een kerngroep

Vorm een kerngroep uit de deelnemers aan de netwerkbijeenkomst. Deze kerngroep gaat het plan uitvoeren. De leden van de kerngroep hebben daarvoor wel het mandaat van hun organisaties nodig. Zo kunnen zij acties

uit voeren en doorpakken. Laat één persoon de coördinerende rol op zich nemen om te voorkomen dat alle partijen afzonderlijk van elkaar werken. Zorg dat in deze kerngroep de volgende partijen aanwezig zijn:

- De gemeente;
- De politie;
- Het onderwijs;
- De hulpverlening (wijkteam, CJG, JGZ).

Organiseer ongeveer drie keer per jaar de grote netwerkbijeenkomst, om input te genereren voor de kerngroep (vaak is de situatie heel veranderlijk), maar waar ook de kerngroep vertelt over de uitgevoerde acties. Het is heel belangrijk dat de kerngroep en de netwerkgroep verbonden blijven en informatie uitwisselen.

Bij het ondernemen van bovenstaande stappen zijn er verschillende zaken waar je nog rekening mee kunt houden om meer succes te boeken. Deze lichten we hieronder toe.

Taal

Ga na welke taal de kinderen spreken, en zoek een professional die **dezelfde taal** spreekt en ook de Nederlandse situatie kent. Laat deze professionals op vaste tijdstippen langsgaan op plaatsen waar de doelgroep bijeenkomt bijvoorbeeld een (taal) school².

Zo blijken veel Bulgaren uit een bepaalde regio te komen waar ze ook Turks spreken. Een Turks sprekende professional kan dan hulp bieden, maar moet wel eerst een vertrouwensband opbouwen met de groep. Neem daar voldoende tijd voor. Bulgaren afkomstig uit eenzelfde regio blijken veel onderlinge contacten te hebben. Maak daar gebruik van door bijv. een WhatsApp groep te maken waarin nuttige informatie uitgewisseld kan worden.

Inschrijven in de BRP

Overweeg te stimuleren dat arbeidsmigranten zich in - (en uit-) schrijven in de Basis Registratie Personen (BRP). Zoals de gemeente Westland dit doet via werkgevers.

² Met taalschool wordt de locatie bedoeld waar migranten hun eigen taal onderwijzen.

Gebruik de school als een centraal punt

Poolse ouders (en vermoedelijk ook ouders uit andere MOE-landen) zijn gewend op school deskundigheid rond ontwikkeling en opvoeding te vinden. Ook zien zij de docenten als autoriteit en deskundige. Daarom is het schoolgebouw een goede locatie voor informatiebijeenkomsten. Ook taalscholen zijn daar bruikbaar voor. De school is in de ogen van Poolse ouders een neutrale plek. Zij verwachten veel van de school. Ze zijn gewend aan advisering op school.

Er zijn positieve ervaringen met het stationeren van JGZ medewerkers op nieuwkomersscholen. Zij zien daar ook kinderen die niet ingeschreven zijn in de BRP en dus niet via de gemeente bekend zijn bij de JGZ. Deze kinderen worden dan eerder gezien door de JGZ, waardoor problemen eerder in beeld zijn. Ook werken school en JGZ goed samen. Dit verbetert de ondersteuning van kinderen en ouders. De JGZ moet hier wel voor gefaciliteerd worden. Als de JGZ een kind ziet, is het raadzaam om ook gelijk te informeren naar het bestaan van broertjes en zusjes.

Gebruik school als ingang voor ouderondersteuning: veel ouders willen graag beter worden voorgelicht over het Nederlandse onderwijssysteem en over ongeoorloofd verzuim. Ben je op zoek naar informatie over de overstap naar het middelbare onderwijs? Lees dan verder in ["Naar de middelbare school"](#).

Ook opvoeden in Nederland, vooral bij pubers, is een belangrijk thema. Hier kan de school vooral faciliterend zijn. Zelfs met alleen een faciliterende en toehoordersrol verbeteren scholen ook de relatie met de ouders. Houd daarbij wel rekening met arbeidstijden en specifieke perioden dat ouders druk zijn, bijvoorbeeld het oogstseizoen.

Vertel ouders ook dat kinderen van migranten uit Midden- en Oost-Europa, net als andere kinderen met een taalachterstand, mogen deelnemen aan voor- en vroegschoolse educatieprogramma's. Essentieel bij deze bijeenkomsten is dat er sprake is van tweerichtingsverkeer, nodig ouders uit om hun ervaringen en opvattingen te delen. Probeer ook analfabete ouders uit te nodigen, ook al kost dat vermoedelijk extra moeite. Voor dergelijke bijeenkomsten zijn (informele) tolken wel gewenst.

Sleutelpersonen

Zoek naar sleutelpersonen binnen de migrantengroep. Dit kunnen mensen zijn die bijvoorbeeld ook Engels of Duits spreken. Zij kunnen informatie met de groep delen, maar ook hun behoeften doorgeven. Een sleutelpersoon moet wel het vertrouwen van de anderen hebben. Kijk daarbij vooral breed: een (Bulgaarse) supermarkteigenaar of groenteman in de buurt kan ook goed dienen als informatiebron. Als er nog geen sleutelpersoon is, probeer ze dan op te leiden. Meer informatie vind je op <https://www.pharos.nl/sleutelpersonen/>.

Seksuele opvoeding

Als het om seksuele opvoeding gaat heeft Nederland een opvallend liberale manier van omgaan met dit onderwerp. Dat is meestal wennen voor ouders en kinderen die 'van elders' komen. Bespreek met ouders hun opvattingen en zorgen. Een betrouwbare website die ouders, voorlichters en jongeren goede informatie in de eigen taal biedt is <https://www.zanzu.nl>. Deze site is niet vanzelf bekend, maar biedt goede voorlichting in Pools, Roemeens en Bulgaars.

Kijk over gemeentegrenzen en maak gebruik van bestaande kennis

Kijk over gemeentegrenzen. Speelt een gelijksoortige problematiek ook in andere gemeenten? En wat is er landelijk bekend over deze groepen? Hiervoor kun je bijvoorbeeld terecht bij kenniscentra als KIS, Movisie en Pharos. Ook kun je kijken bij onderzoeksinstituten als het Sociaal Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Omdat het om nieuwe groepen migranten gaat is kennis vaak nog beperkt. Daarom is het voor lokaal beleid belangrijk om die verschillende perspectieven ook lokaal in beeld te krijgen en mee te nemen. Onderzoeksresultaten over bijvoorbeeld het opvoeden van Poolse kinderen gaan niet vanzelfsprekend op voor andere groepen. Maar dergelijke bevindingen kunnen wel een richting geven bij het in gesprek gaan met (groepen) ouders uit andere landen.

Tot slot

Pharos heeft de huidige kennis over kinderen uit MOE-landen samengevat in dit rapport. We bieden daarmee houvast voor beleid, begeleiding en hulpverlening. We weten dat de hier genoemde feiten het risico van stigmatisering met zich meebrengen. Het is daarom belangrijk om deze feiten bij ieder contact vooral als hypothesen te beschouwen, die keer op keer getoetst moeten worden.

Dit rapport is voornamelijk gebaseerd op een reeks van onderzoeken die gestart is na de komst van grote groepen Polen. Daarnaast is beperkt gebruik gemaakt van webinformatie en journalistieke artikelen. Dit rapport geeft informatie over de groepen kinderen, hun gezondheid, en de opvoed- en onderwijssituatie, voor zover bekend. Klik [hier](#) voor de infosheet.

De voor dit rapport geraadpleegde wetenschappelijke literatuur wijst op de beperkingen van de huidige stand van zaken van onderzoek. Een deel van deze kinderen maakt deel uit van 'verborgen' groepen. Zij zijn niet in de Basisregistratie Personen (BRP) geregistreerd. Daarom hebben onderzoekers hen maar deels in beeld kunnen brengen. Daarom weten we soms onvoldoende hoe het met hen gaat.

De grote mobiliteit van een deel van de arbeidsmigranten - pendelmigranten genoemd - plus de continue nieuwe instroom, kan het interpreteren van onderzoeksresultaten bemoeilijken. De populatie die vier jaar geleden werd onderzocht kan nu een heel andere zijn. Niet alleen letterlijk zijn deze gezinnen in beweging, ook figuurlijk.

De situatie van veel Poolse gezinnen lijkt bijvoorbeeld relatief snel in positieve zin te veranderen. Dus onderzoek van zes jaar geleden kan al deels achterhaald zijn. Ook is de diversiteit binnen en tussen de groepen groot, onder meer door de etnische verschillen. Over sommige groepen is veel minder bekend dan andere groepen. Onderzoekers van het Centraal Cultureel Planbureau geven aan dat het ondoenlijk is om met één onderzoek een compleet beeld te kunnen geven. Een compleet beeld van deze kinderen zal net als bij andere migrantenjeugd vele onderzoeken vergen.

Referenties

1. <https://nieuwscheckers.nl/nieuwscheckers/volgens-timmermans-blijven-poolse-arbeidsmigranten-meer-in-polen-maar-cijfers-zijn-er-niet/> (Geraadpleegd 16-10-2019)
2. Gijsberts, M., Andriessen, M. Nicolaas, H. & W. Huijnk (2018) Bouwend aan een toekomst in Nederland; De leefsituatie van Poolse migranten. die zich na 2004 hebben ingeschreven Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
3. Vogels, R., M. Gijsberts en M. den Draak (2014). Kinderen van migranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Een verkenning van hun leefsituatie. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
4. <https://www.socialevraagstukken.nl/beleidsmakers-de-oost-europese-arbeidsmigranten-blijven/>
5. Vogels, R., S. de Roos en F. Buckx (2017). Van oost naar west. Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland.
6. Bellaart, Hans, Eke Gerritsma en Rekha Ramsaran (2014). Opvoedingsondersteuning voor migranten uit Midden- en Oost-Europa. Praktische adviezen voor gemeenten en instellingen. Utrecht: FORUM.
7. Marieke Kroneman en Karijn Nijhof (2019). Aanpassen in Nederland: ambivalenties en ambities Midden- en Oost Europese kinderen en ouders in Den Haag, stadsdeel Segbroek. Den Haag: De Haagse Hogeschool.
8. Distelbrink, Marjolijn, Mehmet Day en Gusta Wachter (2016). Poolse en Bulgaarse ouders en kinderen in Nederland. Belangrijke kwesties volgens vrijwilligers. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
9. Distelbrink, M., Pels, T., Jansma, A., & Gaag, R. van der. (2012). Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met preventie voorzieningen. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
10. Hermans, Annet, m.m.v. José Bruins en Peter Zwaga (2014). Leren van de blik van ouders en professionals. Verkenning naar het onderwijs aan Poolse en Bulgaarse kinderen in Nederland. Utrecht: forum.
11. https://www.mamaenzo.nl/bulgarije-kraamtijd/?utm_source=google&utm_medium=organic

12. Linde. van der, L. (2013) Bulgaren in Nederland; Dit land kan onze kinderen vleugels geven' Amsterdam De Groene, nr 49.
13. <https://www.meertalig.nl/links/leslocaties/>
14. Tuk, B., de Neef, M. (2015) Welkom op School. Mentormethode (vo) en lessen relaties en seksualiteit voor nieuwkomers. Utrecht: Pharos
15. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37325/table?fromstatweb> (Geraadpleegd 16-10-2019)
16. Ernst Jan Stroes. De wereld van Polen en Poolse jongeren en kinderen in Nederland. <https://www.lowan.nl/wp-content/uploads/2014/09/de-wereld-van-Polen-en-Poolse-jongeren-en-kinderen-in-Nederland.pdf>
17. De jeugdgezondheidszorg beter in positie, november 2014, Inspectie voor de Gezondheidszorg, Den Haag.
18. Seidler, Y., A. van den Heerik, M. van San, J. de Boom & P. Jorna (2018) Monitor Sociale Inclusie: meting 3; Tweede vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden Roma en Sinti in Nederland Rotterdam: Risbo BV / Erasmus Universiteit.
19. Gijsberts, M. & Lubbers, M. (2015). *Roemeense migranten. De leefsituatie in Nederland kort na migratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
20. <https://www.bruzz.be/samenleving/roma-ouders-over-kinderen-en-school-2009-04-03>
21. Ramadanovic, E., (2016) Emancipatie van de Bulgaarse Roma meisjes. In Holland, Rotterdam
22. Advies *Vluchtelingen en onderwijs*, uitgebracht aan de Minister en aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2017) Onderwijsraad, Den Haag
23. Nijhoff, Karijn (2013). Vele stemmen, een ander geluid. Poolse migranten in Den Haag. Den Haag: De Haagse Hogeschool.
24. CBS aantal kinderen. Geraadpleegd in 2019
25. <https://www.meertalig.nl/links/leslocaties/>
26. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-education-1_en.pdf
27. <https://www.kis.nl/sites/default/files/10/Forum-verkenning-onderwijs-poolse-bulgaarse-kinderen-in-nederland.pdf>

Gegevens CBS

<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37325/table?fromstatweb>

Midden- en Oost-Europese landen die toegetreden zijn tot de EU

65 335 (2005)

140 433 (2010)

230 842 (2015)

316 095 (2019)

Vergeleken met 2005 zijn er in 2019 bijna 5 keer zoveel nieuwe mensen uit Midden- en Oost-Europese landen ingeschreven in het bma.

216 345 (ongehuwd 2019)

78 252 gehuwd 2019

Ongeveer een derde is ongetrouwd